

O'ZBEKISTONDA ISHSIZLIK SABABLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6348974>

Aliyev Diyorjon Xasanjon o'g'li
Toshkent Moliya Insituti
“Buxgalteriya hisobi va auditi” fakulteti
HBA-90 guruh talabasi.

Anotatsiya: *Mazkur maqolada ishsizlikning kelib chiqish sabablari va O'zbekistonda bandlikni ta'minlashda yuzaga kelayotgan muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlarining natijalari ifodalangan. Shuningdek, maqolada mazkur masala yuzasidan muallif tomonidan shakllantirilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar o'z ifodasini topgan.*

Ishsizlik — ishlash layoqatiga ega bo'lgan va mehnat qilish istagini bildirgan iqtisodiy faol fuqarolarning ish topa olmasligi.

O'zbekistonda paradoksal holatni kuzatish mumkin - bir qarashda ishsizlik darajasi yuqori, lekin shu bilan birga aksariyat tashkilotlar yaxshi xodim izlab yurishibdi. Ishsizlik juda ko'p muammolarga zamin yaratadi — jinoyatchilik oshadi, oilalarda notinchlik paydo bo'ladi, bolalarning tarbiyasi buziladi. Ishsizlikning ma'lum darajaga yetishi hatto davlatchilik tanazzuliga ham sabab bo'lishi mumkin. Ya'ni bu yerda illatli doira paydo bo'ladi: ishsizlar ko'payishi davlatni zaif qiladi, zaif davlatda esa ishsizlar yanada ko'payadi. Lekin dunyoning xoh rivojlangan, xoh rivojlanayotgan biror davlati yo'qki, ishsizlik muammosi bo'lmasa.

O'zbekistonda rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, ishga layoqatli aholining taxminan 10 foizi ishsiz. Ya'ni ichki mehnat bozorida band bo'lganlar, chetga ketganlardan tashqari 1,5 mln nafarga yaqin fuqaro ishsiz hisoblanadi. Bugun aksariyat tashkilotlar, ayniqsa nodavlat kompaniyalar yaxshi xodimlar qidirib, bo'sh ish o'rinlari haqida e'lonlarni muntazam joylashtirib borishadi. Eng katta ish beruvchi bo'lgan davlat tizimida ham vakant talaygina. Misolga e'tibor bersak: Toshkent viloyatida 130 ming aholi ishsiz, kelgusi besh yilda 270 ming yoshlar mehnat bozoriga kirib keladi. Ayni paytda viloyatda 8 ming pedagog, 11 ming muhandis va texnologlar, 3 ming agronom va veterinar, 7 mingdan ziyod IT sohasida, geologiya va qurilish-loyihalash sohalarida kadrlar yetishmaydi.

Joriy yil 9 oy natijasi bilan O'zbekistonda ishsizlik darajasi 9,4 foizni tashkil qilgan (o'tgan yil davrda 11,1 foiz), ishsizlar 1 million 417 mingta (o'tgan yili 1 mln

912 ming). Bo'sh ish o'rinlari 234 mingni tashkil qildi, shundan 92 mingtasi davlat tashkilotlari, 142 mingtasi xususiy sektordagi sub'yektlar hisobiga to'g'ri keladi. «Bo'sh ish o'rniga qo'yilgan minimal talablar – 107,3 mingtasi oliy (46 foiz), 104 mingtasi (44 foiz) o'rta maxsus ma'lumotli kadrlarga talab qo'yilgan bo'lsa, 23,1 mingtasi (10 foiz) maxsus ma'lumot talab qilmaydigan bo'sh ish o'rinlarini tashkil etadi.

Xususan, xizmat ko'rsatishda — 54,7 ming, ta'limda — 52,2 ming, sanoat ishlab chiqarishda — 48,9 ming, sog'liqni saqlashda — 21,9 ming, qurilishda — 15,7 ming, qishloq xo'jaligida — 12,1 ming, moliya-sug'urta sohasida — 5,7 ming, aloqa va axborot texnologiyalari sohasida — 4,6 ming, boshqa sohalarda 18,3 ming bo'sh ish o'rinlari mavjud. Mehnat organlariga joriy yilda 842 ming nafar fuqarolar murojaat qilgan, ularning 61 ming nafari (7 foiz) oliy, 181 ming nafari (21 foiz) o'rta maxsus, 600 ming nafari (71 foiz) o'rta ma'lumotli ish qidiruvchilar hisobiga to'g'ri keladi.

Mehnat bozorida asosan oliy va o'rta maxsus ma'lumot ega bo'lgan kadrlarga ehtiyoj yuqori bo'lgani holda, ish qidiruvchilarning asosiy qismi (74 foiz) o'rta ma'lumotli ish qidiruvchilarni tashkil etadi. Mamlakatimizda bo'sh va kvotalanadigan ish o'rinlariga band bo'lmagan aholini joylashtirish, o'zini o'zi band qilishning samarali yo'llarini rivojlantirish bo'yicha zarur choralar ko'rilmogda. Bu borada har yili maxsus dasturlar qabul qilinyapti. Lekin, shunga qaramay, fuqarolarni ish bilan ta'minlashda ijobiy natijalarga erisha olmayapmiz.

Yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi, ayniqsa, yoshlar bandligini ta'minlash masalasidagi muammolarni bartaraf etishning yangi va samarali mexanizmlari Prezidentimizning "Aholi bandligini ta'minlash borasidagi ishlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida aks ettirildi. Qaror bilan aholi bandligini ta'minlash yo'nalishidagi faoliyatni takomillashtirish hamda amalga oshirilayotgan ishlar samaradorligini oshirishga doir "Yo'l xaritasi" ham tasdiqlandi. Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi mablag'lari ham oshirilmogda. Jamg'armaga shu yilning o'zida respublika byudjetidan qo'shimcha 150 milliard so'm, 2019 yildan boshlab esa 300 milliard so'm miqdorida mablag' ajratib boriladi.

Hujjatga ko'ra, kichik tadbirkorlik subyektlariga, fermer va dehqon xo'jaliklariga, oilaviy tadbirkorlik subyektlariga eng kam ish haqining 500 baravarigacha bo'lgan miqdorda uch yilga olti oylik imtiyozli davr bilan mikrokreditlar beriladigan bo'ldi. Qayd etilgan mulohazalar mamlakatimizda iqtisodiy faol aholining ish bilan bandlik darajasini oshirish lozimligini ko'rsatadi. Buning uchun esa, «Ishga joylashtirishga muhtoj mehnat bilan band bo'lmagan aholini hududlar bo'yicha hisoblab chiqish

metodikasi»ni yanada takomillashtirgan holda «Mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning hisobot va istiqbol balansini ishlab chiqish metodikasi»ni ishlab chiqish hamda respublika hududlarida uni amaliyotda qo'llanilishini joriy etish lozim. Mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning hisobot va prognoz balanslari quyidagi maqsadlar uchun ishlab chiqiladi:

- aholi bandligini, birinchi navbatda, yoshlarni va mehnatga layoqat yoshiga yetgan va birinchi marotaba mehnat bozoriga kirib kelayotganlar bandligini ta'minlash uchun ish o'rinlari tashkil etish parametrlarini aniqlash;
- mehnat bozori talab va taklifi balansi va tuzilmasidagi nomutanosiblikni baholash;
- hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish strategiyasini hisobga olgan holda mehnat bozori istiqbolini aniqlash;
- ta'lim muassasalari tomonidan kadrlar tayyorlash miqdorini aniqlash.

Ushbu metodikada quyidagilar aks ettirilishi lozim: Birinchidan, O'zbekiston Respublikasining mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansining namunaviy tuzilmasi. Istiqbolni belgilashda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni bartaraf qilish uchun mazkur namunaviy tuzilmada ko'rsatkichlar nomi, ularni hisoblash algoritmi, hisobot balansi, bahoda (joriy yil) va prognoz balansi (kelgusi yil) o'z aksini topishi kerak. Shuningdek, namunaviy tuzilma satrlarida: mehnat resurslari soni, ya'ni iqtisodiy faol va iqtisodiy nafaol aholi soni turlari bo'yicha; ishchi kuchi taklifi va unga bo'lgan talab hamda ular o'rtasidagi farq (balans «+» yoki «-») turlari bo'yicha; toifalar kesimida aholining ishga joylashtirish darajasi bo'lishi lozim. Ikkinchidan, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish uchun ma'lumotlar taqdim etish sxemasi. Ushbu sxemada ma'lumotlar mazmuni (nomi)ni, ma'lumotlarni taqdim etuvchi vazirlik va idora nomini, ma'lumotni taqdim etish muddatini hamda qayerga taqdim etilayotganini aniq ko'rsatib o'tish maqsadga muvofiq. Uchinchidan, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini ishlab chiqishning tashkiliy sxemasi. Sxema chora-tadbirlar nomi, amalga oshirish bosqichlari va muddatlari hamda ijro uchun mas'ul tashkilotlarni qamrab olgan holda quyidagi to'rtta yo'nalishda bo'lishi lozim:

- ma'lumot bazasini shakllantirish;
- hisobot balansini ishlab chiqish;
- prognoz balansini ishlab chiqish;
- ularning amaliyotda qo'llanilishi.

Yuqorida qayd etilgan namunaviy tuzilma va sxemalar ishlab chiqilib, tasdiqlangandan keyin respublikaning mutasaddi vazirlik va idoralari ushbu tuzilma va sxemalar asosida O'zbekiston Respublikasi bo'yicha jami va hududlarning mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning hisobot balansini ishlab chiqish lozim. Shuningdek, hisobot balansidan tashqari mutasaddi vazirlik va idoralar bo'yicha jami va hududlarning mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning kelgusi yil uchun prognoz balansini ishlab chiqilishi zarur:

- aholi sonining prognoz ko'rsatkichlari (demografik prognozi);
- mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning hisobot balansini;
- respublika va hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy, iqtisodiyot tarmog'ini rivojlantirish prognoz parametrlari;
- mehnat bozoriga kirayotgan ta'lim muassasalari bitiruvchilari prognoz ko'rsatkichlari;
- davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari tarmoqlarida kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarni baholash to'g'ri-sidagi ma'lumotlardan foydalaniladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, yuqorida qayd etib o'tilgan metodikani ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish orqali mehnat resurslari, bandlik va aholini, ilk marotaba mehnat bozoriga kirib kelayotgan yoshlarni ishga joylashtirishni har tomonlama, sifatli va ob'yektiv tahlil qilish, ish bilan bandlik darajasini oshirish uchun zamin yaratiladi. Bu esa, an'anaga ko'ra har yil ish o'rinlari tashkil etish va aholi bandligini ta'minlash dasturi loyihalarini ishlab chiqishda foydalanish va amaliyotdagi samaradorligini yanada oshirish imkonini beradi.

